Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Пограничный урем, 45, „Ямде лий" редакций.

Великий Октябрьский социалистический революцийын XXIII идалыкшым Москваште пайремлымаш. Снимкыште (шола гыч пурлашке): Г. М. Маленков, Л. М. Каганович, И. В. Сталин, М. И. Калинин, В. М. Молотов, К. Е. Ворошилов йолташ-шамыч Кремль гыч Красный площадьыш каят.
Фото Ф. Кисловын (ТАСС фото).

КРАСНЫЙ ПЛОЩАДЬЫШТЕ ШЕМЕР-ШАМЫЧЫН ДЕМОНСТРАЦИЙЫШТ

1940 ий 7 ноябрь.

10 часлан Кремлевский пырдыж воктенысе трибунлашке ен-шамыч темыт. Тыште ВКП(б) ЦК член-шамыч, СССР ден РСФСР Верховный Совет-шамычын депутатышт, Советский Союз Герой-шамыч, Социалистический Труд Герой-шамыч, Московский предприятийласе знатный стахановец ден ударник-шамыч. Наукын, техникын, литературын да искусствын кугу деятельышт, Йошкар Армий ден Военно-Морской Флотын командирышт ден политпашаеңышт погыненыт. Литвасе, Латвийысе, Эстонийысе, Бессарабийысе да Северный Буковинысе шемер шамычын делегацийышт москвич-шамыч коклаште пайремыште первый гана лийыныт.

11 час. Мавзолей трибуныш И. В. Сталин, В. М. Молотов, К. Е. Ворошилов, Л. М. Каганович, М. И. Калинин, А. А. Андреев да ВКП(б) ЦК-ан, СССР Правительствын да Верховный Совет Президиумын моло членышт кӱзат. Калык-шамычын великий вождьшо Сталин йолташ да тудын соратникше шамыч лӱмеш моткоч йывыртен виян сово кырымаш шергылтеш. Мавзолейын ӱлыл трибуныштыжо — адмирал Н. Г. Кузнецов, Советский Союз Маршал-шамыч С. М. Буденный, Г. И. Кулик, Б. М. Шапошников, армии генерал К. А. Мерецков, Йошкар Армийын Генералитетше.

Кремльын Спасский капкаже гыч Оборона Калык Комиссар Советский Союз Герой, Советский Союз маршал С. К. Тимошенко лектеш. Трибуныла гыч совым кырат.

Парадым командоватлыше армий генерал Тюленев деч рапортым налмек, Маршал войска-шамычым өнчен савырна да нунын дене здоровитла.

С. К. Тимошенко йолташ Мавзолей трибуныш кӱза да кӱчык речьым ойла.

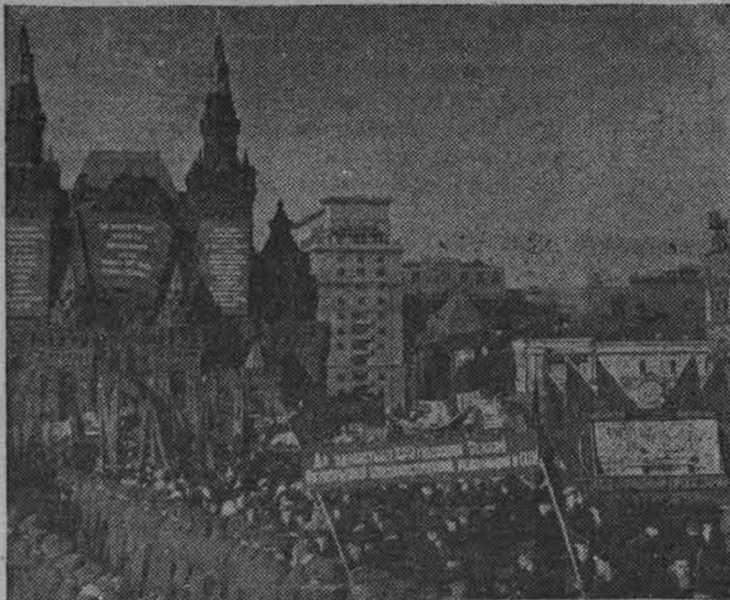
Тимошенко йолташын раш, моткоч виян речьшым Красный площадь да пӱтынь эл кугу вниманий дене колыштын.

11 часат 30 минут. Часть-шамычын торжественный маршышт тӱҥалеш.

Парад деч вара шемер-шамычын демонстрацийышт тӱҥалын. Демонстрант-шамычын кажне мутышт, кажне лозунгышт Сталин йолташ дек мучашдымын йӧратымаш, пиалан илышлан тудлан кугу тау ыштымаш дене темын.

Красный площадь гоч ик миллионат 600 тӱжем демонстрант эртен.

Демонстраций 4 часат 35 минут марте шуйнен.

Великий Октябрьский социалистический революцийын XXIII идалыкшым Москваште пайремлымаш. Снимкыште: демонстрант-шамыч Красный площадьыште.
Фото А. Грибовскийын (ТАСС фото).

Октябрь пайрем Йошкар-Олаште

Ноябрьский мардеж уремлаште улшо лозунг, флаг-шамычым шыман пуалеш. Ола пайрем вургемым чиен, эрак помыжалте.

10 час эр. Юбилейный площадьыш колонна-шамыч каят. Нунын ӱмбалне Великий Сталинын, тудын боевой соратникше-шамычын портретышт, лозунг, плакат-шамыч кӱшкӧ нӧлталтыныт. Теве йоча колонна-шамыч. Нуно чыланат весела мурым мурен ошкедат, куанымше тӱсан улыт.

11 час жаплан Юбилейный площадь калык дене темын. Оркестр-шамыч сылне маршым шоктат.

ВКП(б) горком секретарь Галкин йолташ митингым почеш. Оркестр „Интернационалым" шокта. ВКП(б) обком ден Марийский АССР Совнарком лӱм дене саламлымаш мутым Совнарком председатель Абрамов йолташ ойла. Тудо кугу сеҥымаш-шамыч нерген, Сталинский Конституцийын шокшо кечыже йымалне пиалан да волгыдо илышым ыштыме нерген ойла.

Площадь мучко „ура" шергылтеш. Оркестр адак „Интернационалым" шокта.

Марийский АССР Верховный Совет Президиум лӱм дене Верховный Совет Президиум председатель Кавалеров йолташ, ВЛКСМ обком ден горком лӱм дене Щербаков йолташ выступатленыт.

Митинг пыта. Трибуна воктечын знаменосец-шамыч эртат. Вара воинский ден санитарный часть-шамыч эртен каят... Школьник-шамыч, студент-шамыч, пашазе-шамыч, молат каят.

Демонстрацийыште 6.160 еҥ участвоватлен. Нуно тиде кечын шкенынштын сеҥымашыштым, коммунистический партий ден советский правительствылан, Великий Сталинлан мучашдымын преданный улмыштым демонстрироватленыт.

Йошкар-Олаште Октябрьский социалистический революцийын XXIII идалыкшым пайремлымаш. Йошкар-Оласе шемер-шамычын колоннышт.
Фото С. Чуршуковын.

Пионер пӧртыштӧ концерт сай эртыш

4-ше ноябрьыште Йошкар-Ола Пионер пӧртыштӧ Великий Октябрьский революцийын 23-шо идалык пайремже лӱмеш торжественный заседаний лийын. Заседаний деч вара Пионер пӧртысӧ кружок-шамыч концертым ончыктеныт. Концертыште драматический, хоровой, балетный, танцевальный, физкультурно-акробатический кружок-шамыч выступатлышт.

Драматический кружок „Интервенция" пьеса гыч „Три большевика" отрывкым модын ончыктыш. Танцевальный кружок цыганский, русский, венгерский, украинский, кабардинский да моло танец шамычымат исполнятлыш. Балетный кружок член Носкова ден Глушкова акробатический вальсым сайын танцоватлышт. Адак почеламут дене выступатлымаш лие.

Концерт веселан эртыш. А 8-ше ноябрьыште нуно концерт дене Маргостеатреш выступатлышт.

Ч. Сима.

Йошкар-Ола.

ГСО значоклан нормым сдатлышна

Ме санитарный пашам йӧратена, садланак школыштына ГСО кружокым организоватлен улына. Тиде кружокышто чылаже 40 утла йоча-шамыч участвоватлена. Октябрь революцийын 23 шо идалыкше марте ме почти чыланат ГСО значоклан нормым сдатлен улына.

Если кӱлеш лиеш гын, ме кеч кунамат первый помощым пуэн кертына.

А ынде ПВХО значоклан нормо сдатлаш ямдылалтына, кызыт противогазым изучатлена.

Кидалашев Иван.

Сотнурский район, Кереблякский НСШ.

Кажне пионерлан физкультурник лийман

Гимнастика дене заниматлыза

Советский Союз Герой М. М. Громовын статьяже гыч

Мый изи годсекак кече еда гимнастика дене заниматлем. Тиде занятийым мый пеш йӧртем. Мӱндӱркӧ беспосадочный перелетыш кайш ямдылалтме кечылаште яра жап йылт ок лий ыле гынат, мый тунамат кажне кечын 15 минут гимнастический упражнениймым ыштем ыле.

Мый гимнастикым тренировкын эн кӱлешан видшылан шотлем.

Гимнастика мышцым пенгыдемда, капкылым куштылемда, чын шӱлаш туныкта.

Кече еда ыштыме физкультурный тренировкын чыла пайдажым мый чоҥештыл коштмаште кугун акленам. Тудо пеш кугу зарядкым пуа, айдемын организмыжым чытышым, кеч могай нелылыкым сеҥаш ямдым ышта.

Мый пеш сайын палем: кӧ шкенжым кече еда гимнастика дене тренироватлаш туныкташ тӱҥалеш гын, тудо эре таза, бодрый лиеш.

Кажне кечын гимнастика дене заниматлаш тӱҥалше еҥ, икмыняр тылзе гыч шкенжым огешат пале, тудо свежий, бодрый нойыдымо лиеш.

Мутат уке, шахматист гын, шахмат дене талынрак модаш тӱҥалеш, математик сайын шотлаш тӱҥалеш, летчик эше сайын чоҥешта.

Родина аралаш изинекак ямдылалт кушса

Мый Марийский республикын Сернурский районыштыжо марий кресаньык ешеш шочынам.

Начальный школышто тунеммем годымак физкультурым пеш йӧратем ыле. Йӱштӧ теле кече годым ечым чиен курыкышто мунчалтын коштынам, йӱштӧ деч пырчат лӱдын омыл. Изием годымак Йошкар Армийын воинже лияш шоненам.

Гражданский войнан участникше-шамыч чучкыдынак войнаште кучедалмышт нерген ойлат ыле, а мый тыгай мутланымашым шулен колыштынам. Мутланен чарнымекышт йодыштам, эше ойлаш йодам ыле.

Йошкар Армийыш кайыкалан ончылгочак ямдылалт шогенам. 1937 ий — куанымашан ий ыле, мыйым Йошкар Армийыш нальыч. Йошкар Армийыште илыш дружный, весела. Военный пашам отлично тунемынам, боец — отличниклан шотлалтам.

Мый белофинн-шамыч ваштареш кучедалмаште участвоватленам.

Февральский йӱштӧ кече. Ме боец-шамыч „Родина верч! Сталин верч!" кычкырен тушманын дотышкышт куржына ыле, мыйын пулвуйышкем тушманын пуляже вереште.

— Королев, госпитальыш кызытак кайза! — батальонный комиссар шӱден. Но мый ончыко, тушман ваштареш, винтовкым чот кормыштал кӱчен куржынам.

Мыйын вуйлатыме взвод белофинн-шамыч ваштареш кучедалмаште ик гана веле огыл героизмым ончыктен.

Май тылзыште мыйын илышыштем, але первый гана пеш чот куанымаш кече ыле. Калинин йолташ мыланем „Красная Звезда" орденым пумыжо годым тыге каласен: „Служебыштет кугу успехым желатлем".

Шучко тушман мемнан мландыш пураш тӧча гын, мый винтовкемым пенгыдын кучен, йӧратыме Родина аралаш тӱҥалам.

Взводын младший командирже - орденоносец—**Василий Королев.**

№-ский часть,
Закавказский военный округ.

Физкультура дене чарныде заниматлем

Мыйын кечем эре ик семын тӱҥалеш: 6 час эрдене мален кынелам, физкультурный зарядкым ыштем да варажым кидымшӱргым мушкам. А южо йоча-шамыч мален кынелытат, шӱргыштым изиш вӱдеш коклаш пурен шинчат. Изишак кочмек, „кочкаш ок кай" маныт. А мыйын тыге огыл. Зарядкым ыштыме дене кочкашат сай кая. Кочмеке мый кеч кунамат уроклан ямдылалтмем повторитлен лектам. А варажым школыш каем.

Физкультура дене чарныде заниматлымаш—тазалыклан пеш кугу пайдам пуа. Мый кеч кунамат бодрый улам: зарядка могырым куштылемда, тунемаштат кугу полышым пуа.

Петухов Миша.

Ронгинский район,
Руя-Солинский НСШ,
5-ше класс.

Лагерь зарядкым йӧраташ туныктыш

Кодшо кеҥежым мый „Таир" пионерский лагерьыште канышым. Тушто физкультурым чот йӧраташ тунемым. Ме эрдене мален кынелынат, викак эр зарядкым ышташ лектына ыле. Вара шовын дене вуйым, шӱргым, шӱйым мушкына, зубной порошок дене пӱйым эрыктена ыле. Адак мый лагерьысе гимнастический кружокышто шогышым, тушто эшеат шуко упражнений - шамычым ышташ тунемым.

Лагерь гыч мӧҥгышкӧ толынмат, мый мӧҥгыштемат эр еда физкультурный зарядкым ышташ тӱҥальым. Эрдене 7 шагатлан мален кынелам. 7 шагатат 20 минутлан радио дене Москва гыч гимнастика урокым передаватлат. Радио почеш 20 минут жап тӱрлӧ упражнениймым ыштылам. Вара шӱргым, шӱйым шовын дене мушкам, пӱйым эрыктем. Тыге мый лагерьыште пионерский эрым ышташ тунемым.

Капустин Васлий.

Йошкар-Ола, 6-шо номеран школа,
7-ше „Б" класс.

Эр еда зарядкым ыште!

12—13 ияш йоча-шамычлан упражнений

1. Вакшыште комдык кийшыла йолетым лукын ыштен, йолкопкатым пырля шынде; кидетым — вуй шеҥгеке (1 сӱретым ончо).

Кӧргыш шӱлалтен, эркын кадырге (2 сӱр.), вара тупетым эркын волто. Тиде упражнениймым 5—6 гана ыште.

2. Шогал: йолетым посна, йолпарням изишак кӧргӧ велышке, кидым оҥ ончыко лукын ыште да парням ваш пыжыкте (3 сӱр).

Туловищым шола велышке савырен, тудо велышкак шола кид дене пурла кидетым шупш. Туловищым пурла велышке савырен, пурла кидет дене шолажым шупш (4 сӱр.). Тыге 3—4 гана эркын да 3—4 гана писын ыште.

3. Комдык кийшыла, копатым комдык ыштен, кидетым вуй мучашкыла шуйо (5 сӱр.).

Тӱжвак шӱлалтен, эркын кидетым, вуетым да йолетым кӱшкӧ нӧлтал, нуным тӧр кучо; кидетым йол деке намие (6 сӱр.). Кӧргыш шӱлалтен вийнен воч, тидымак 5—6 гана повторитле.

4. Шогал: йолым пырля, кидым вуй шеҥгеке ыште (7 сӱр.).

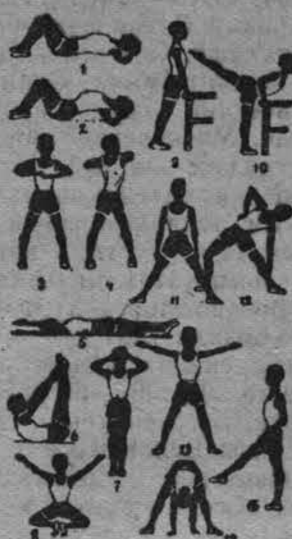
Тӱжвак шӱлалтен, пулвуйым кок велышке ыштен, кидым кӱшкӧ лопканрак нӧлтен, йолпарня вуй дене шич (8 сӱр.). Кӧргыш шӱлалтен, вик шогал, кидетым вуй шеҥгеке кучо. Тыге 2—3 гана эркын да 3—4 гана писынрак ыште.

5. Пӱкен (але лапка ӱстел) воктен шогал да тушко копат дене эҥерте (9 сӱр.).

Тӱжвак шӱлалтен, пурла йолетым шеҥгек нӧлталын, туваяк тупым кадыртен, туловищым ончыко ыште да кидетым лукын кадырте (10 сӱр.). Тидым кажне йолет дене эркын 2 гана да писын 3—4 гына ыште.

6. Шогал: йолым посна, торанрак, кидым ӱлыкӧ ыште (11 сӱр.).

Пурла йолым лукынрак ыштен, шола велышке кадырге, шола кид копа дене ӧрдыж мучко мунчалтыктен волто, а пурла кид дене вес ӧрдыж гыч кӱшкӧ (12 сӱр.). Вара вик шогал, кидетым ӱлыкӧ колто, кӧргыш шӱлалте да чыла упражнениймым уэш ыште, только вес велышке. Тидым 3 гана гыч ыште.

7. Шогал: йол посна, кид кок велышке (13 сӱр.).

Тӱжвак шӱлалтен, кумык пӱгырнӧ да копатым кӱвар деке шукто (14 сӱр.). Кӧргышкӧ шӱлалтен, вик шогал, кидым кок велышке, изишак шеҥгек кадырге. Пулвуйым лукын ит ыште. Тидым уэш 3—4 гана эркын, 3—4 гана писын ыште.

8. Шогал: йол пырля, кидым кыдалке (15 сӱр.).

Ик верыште йолпарня вуй дене куржк. Куштылгын шӱлӧ. 15—20 секундышто 30—40 тошкалтышым ыште.

Куржын чарнымеке ик верыште 2—3 минут наре коштеде. Вара эркын движенийым шуэмде да шкендын молгунамсе семын кошмет гаяк кошташ тӱҥал.

Мо нерген мондаш ок лий

(Врачын каҥашыже)

Изи годсекак эре заниматлаш гын, эрдене гимнастика куго пайдам конда. Зарядка годым чын шӱлымашым эреак эскерен шогыман. Физический упражнений годым кузе шӱлыман?

1. Упражнений годым кӧргышкат, тӱжвакат умша дене огыл, эре нер дене шӱлыман.

2. Упражнений жапыште шӱлымашым чарыман огыл. Кӧргыш шӱлалтымекак келгын да кужун шӱлалтен, южым лукман. Тидым мондаш ок лий.

3. Упражнениймым ыштыме годым движенийлан шӱлымаш дене келыштарыман: туловищым ончыко да ӧрдыж могырыш кадыртылме годым тӱжваке шӱлалташ кӱлеш; тӧр шогалме годым южым кӧргыш шӱлалтыман. Кидым ваче ӱмбак, кок могырыш, вуй шеҥгак да кӱш нӧлталмек, але кидым кыдалыш шындымек шӱлышым кӧргыш нал; кидым колтымек, тӱжвак шӱлалтыман. Капым шӧрын ыштыме годым кеч-кузеат шӱлаш лиеш. Мутлан, шола велыш шӧрын лийме годым южым кӧргыш налат гын, пурла велыш лийме годым южым шӱлалтен лукман.

Верыште тӧрштылмӧ годым тыге ыштaлтеш: кок тӧрштымаш—южым кӧргыш налмаш, коктыт—шӱлалтен лукмаш, кум тӧрштымаш—южым кӧргыш налмаш, кумыт—шӱлалтен лукмаш. Тидын годым шӱлыш петырныме деч эскераш велэ кӱлеш.

Гимнастикым ыштыме деч ончыч комнатым обязательно яндар южаным ыштыза, зарядкым форточкым почде ида ыште. Движенийлан шыгыр ынже лий манын, майка ден трусикым чийза. Зарядкым пытармек, кыдал марте капдам мушса да кукшо полотенце дене капдам йошкаргымеш ӱштса але уло капге комнатный температуран вӱд дене могырдам йыгыза. Тидым тыге ыштыза. Полотенцым але яндар ластыкым нӧртыза да ончычак киддам йыгыза. Тидын деч вара тидын семынак кукшо полотенце дене капдам изиш йошкаргымеш ӱштса. Чыла тидым писын ышташ кӱлеш.

Врач-шамыч **Р. Мотылянская, Н. Тамбиев.**

Мемнан творчествына

Ший гай койшо ерын
Толкын-влакын модмым
Мый ончен шогем.
Кодшо сай кеҥежым,
Сылне каныш жапым
Шарналтен мурем.

Пуйто ме теҥгече
Мийышна чодрашке
Мурынам мурен.
Курыш тичак модым,
Чот лӧзаҥше мӧрым
Пӧртылна поген.

Пуйто ме теҥгече
Толна ший ер деке,
Пурына йӱштылаш.
Ер гыч йӱштыл лектын,
Пушыш меже шинчын,
Кайышна тораш.

Кӱшыч кече ончыш,
Шокшыж дене пелтыш,
Той йоллам шарен.
Тӱрлӧ тӱсын койын
Олык лап пеледын,
Бархатла шарлен.

Сай кеҥеж эртале,
Тольо шӧртньӧ шыже
У поянлык ден.
Угыч у вий дене
Школыш тунемаш ме
Коштына мурен.

Борис Данилов.

У-Тор'ял.

ШЫЖЫМ ЕР ӰМБАЛНЕ

Шыже кече сай пешак!
Мые тудым йӧратем.
Ий ӱмбаке лектамат
Шер теммешке мунчалтем.

Йоча-шамыч куанен,
Ер ӱмбалне ты шургат,
Шыже кече толмылан
Чыланат таум ыштат.

Ий ӱмбаке Санюат
Лектын пеш изи гынат,
Изи терже ден тудат
Ий ӱмбалне мунчалта.

Ер ӱмбалже сургалтеш.
Катокнаже, ай, оҥай.
Ий ӱмбалже йылгыжеш,
Мунчалташна пешак сай.

Достоевский Аркадий.

Волжский район,
Обширский НСШ.

ЭРЫК ВЕРЧ
(ЙОМАК)

Илен йорло марий, илен пашам ыштен: куралеш, ӱда. Жап шуэшат, тӱредаш тӱҥалеш. Тӱред пытарымек ончалеш: шеҥгелныже кулак, поп да коя урядник шогат. Кулакше шошымсо парым киндым йодеш, попшат: „Мый арамыжым служитле, тӱлӧ!" манеш. Урядник кугыжалан йозакым йодеш. Марий кулакланат, попланат, урядникланат шуко мешак дене киндым пуа, шкаланже изишак кодеш.

Тиде жапыште марий деке картат толын:

— Мыланемат пу, кӱсотышто кумалметым мондышыч мо?

Марий кодшо киндыжымат картлан пуэн колта.

— Пӱжалт-пӱжалт толашышым—чыла еҥлан. Кушто чынже? Кушто эрык?—шона марий. Изиш шоналтышат ешарыш:—Уке, эрыкым муаш кӱлеш!

Котомкам сакалтыш, тоям кучыш да кугорно дене ошкыльо. Вашлийше-шамыч дечат, эртен кайше-шамыч дечат „Кушто эрык?" манын йодышто, но нигӧат ок шинче. Иктаж тӱжем меҥгым каймек, корно вектене ик еҥым ужеш. Онча: сусыргышо салтак шинча, ойгыра.

— Мом ойгырет, салтак?

— Кузе ом ойгыро, вет кидем уке. Мый шкемым чаманыде, кугыжам арален, тушман ваштареш кучедальым. Кидем кӱрлят мый ок кӱл лийым да луктын кудалтышт. Кызыт нимо деч посна кодым: кочкашат уке, пашамат ышташ ок лий,—ойла салтак.

— Туге. А тый от шинче, кушто эрык?—палынеже марий.

— Ом шинче. Тидым изам—кугу оласе пашазе шинча дыр.

— Тугеже каена олаш!

Заводымат муыныт, туштак пашазым вашлийыч.

— Каласе, пашазе, к у ш т о эрык?—йодеш марий.

— Эрык кугыжан пӧртыштӧ, кӱ кыдежыште, кӱртньӧ яшлыкыште, кум сравоч дене тӱкылымӧ. Тушеч тудым лукташ шкетын ок лий. Кумытынжо кертына. Кайышна!—каласыш пашазе да кумытынат каяш тарванышт. Ошкылыт. Ик кече каят, вес кече пич чодраш шуыт, оргаж, вондер-шамыч нуным ынешт колто, пире шамыч шыдын урмыжыт. Нунын шеҥгелнышт чевер кече волгалтара, корным раш ончыкта. Пич чодрам эртымек, ший дворец койо. Тиде кугыжан пӧрт. Кумытын кугыжан пӧртыш пурышт. Кугыжам руалтен кучыштат, пӧрт окна гыч луктын кудалтышт, а орол-шамычше патыр еҥ-шамычым ужын, шылын пытышт. Патыр-шамыч эрык кийме кыдежыш пурышт, кӧгӧным пудыртышт, кӱртньӧ яшлыкым почыч. Кенета волгенче волгалте, кӱдырчӧ кӱдыртыш. Йӱр йӱрын эртыш, кече мланде ӱмбалым волгалтарыш. Пасу волгалте, волгенче шем чодрасе янлык шамычым пушто, чодра олмеш сад пеледе.

— Эрык петырмаш гыч лектын,—пелештыш пашазе.—Ынде тый, марий, кулаклан, поплан, кугыжалан огыл, а шканет киндым ышташ тӱҥалат.

ВАСИН КИМ.

Йошкар-Ола.

Мардеж

Виян мардеж пуа,
Мемнан сатер лӱшка.
Мардеж окнаш пернен,
Мура ойган йӱк ден.

Окна воктен шинчем,
Пасу ӱмбак ончем:
Кузе мардеж куржеш,
Пасушто лум молеш.

Петров Васлий.

Моркинский район,
Нур'ял.

Теле

Таче кечын
Кумыл нӧлтын:
Ял волгалтын
Ошын, раш.

Лекна тӱгӧ,
Куржна „рӱжгӧ"
Сылне телым
Саламлаш.

Помыжалтын,
Ял тарваныш;
Шыргыж лектыч
Рвезе-влак.

Мален кийше
Кужо ечым
Виктаральыч
Курык вак.

Шуматов Миклай.

Свердловский область,
Манчажский район,
Ювинский средний школа.

Каныш кечын

Жапын-жапын
Пӧрдын, модын,
Мамык ош лум йогалеш.
Шып мардежше
„Лай" пуалын,
Лумым ий ӱмбач ӱштеш.
Рвезе-шамыч
Легылдалыч
Ий ӱмбаке мунчалташ,
Ик йӱк семын
Пеш яндарын
Шарлыш муро йырым-ваш.
Пыл лоҥга гыч
Кӱчык жаплан
Кече шыргыж ончалеш.
Каныш кече
Сылне-сылне,
Ток мунчалте шер теммеш!

Иванов Веня.

У-Тор'ял.

Йошкар-Оласе йоча технический станцийыште. Фотокружок член-шамыч сниматаш тунемыт.

Фотоснимкым Гарнев Сережа ыштен.

ЧЫЛА ШИНЧЕМ
(Инсценировка)

МОДШО-ШАМЫЧ:

Борисов Йыван—отличник.

Ширяев Пӧтр—сайын тунемше.

Сидоркин Кости — начар тунемше, ӱштӧ деч посна коштеш.

(Чыланат 7-ше классыште тунемыт).

Иван Петрович—туныктышо.

Класс. Ончылно кок полушариян карта кеча, туштак доска шога. Пырдыжыште лозунг возымо: „Отлично тунемшаш верч!". Портрет-шамыч. Туштак шагат кеча, жап 8 шагатат 10 минут эр. Карта воктене Борисов ден Ширяев коктын шогылтыт, уроклан ямдылалтмым повторитлат.

Борисов. Ширяев, тый тачысе уроклан мӧҥгыштет ямдылалтынат?

Ширяев. Мый эре ямдылалтам.

Борисов. Ну, картыште Кавказым ончыкто-ян.

Ширяев (указкым налеш да Кавказым ончыкта). Кавказ Шем теҥыз ден Каспийский теҥыз коклаште кия.

Борисов. Чын, чын.

Ширяев. А тый, Борисов, Байкал ерым ончыкто.

Борисов. Байкал ер Иркутский область ден Бурят-Монгольский автономный республика коклаште.

Ширяев. Правильно.

Классышке сумкам сакен, упшым упшалын, кычкыркален, Сидоркин толын пура.

Сидоркин. Э-э-э, ужат, отличник-шамычет кушто толашыл шогылтыт! А мӧҥгыштыда ямдылалтын одал мо? (Сумкажым парт ӱмбакше кудалта).

Борисов. Тол тыят пырля, ме уроклан ямдылалтмынам повторятлена.

Сидоркин. Мый повторитлыдеат чыла вич парням семын шинчем (парня-шамычшым ончыкта).

Ширяев. Ну, Кавказым ончыкто-ян (указкым пуа).

Сидоркин. Эй! Тиде чепуха велэ! (Кавказым Северный полюсыштыла, Новая Землям ончыкта). Теве Кавказ.

Борисов. Тушто мом ӱдат?

Сидоркин. Тушто вимом ӱдаш ок лий, пеш шокшо шол. Нимат ок шоч.

Ширяев. Молан ок шоч?

Сидоркин (Изиш шоналтышыла). Тушто пешак йӱштӧ.

Борисов. Байкал ер кушто? Сидоркин, ончыкто.

Сидоркин. Италийыште!

Ширяев. Италийже кушто?

Сидоркин (Японийым ончыкта) Теве!

Борисов. Донбассыште могай ола-шамыч улыт?

Сидоркин. А мо, мый тудыжым кушеч шинчем? Шкенан пакча нерген, кӱлеш гын, каласен кертам.

Ширяев. Молан тый, Сидоркин, уроклан ямдылалтын от тол?

Сидоркин. Мо, мый чылашкыже кузе шуам?! Теҥгече ярсен омыл: Шарик пий дене пакчаште поктылмыла модынна.

Борисов. Тый, Сидоркин, нимат от шинче. Тол тышкырак, ме тыланет умылтарена. Кавказ Шем теҥыз ден Каспийский теҥыз коклаште, теве ончо (картыште ончыкта).

Сидоркин. Мыйын колыштмемат ок шу (кораҥеш да классыште коштеда). Тиде чепуха! Мый чыла шинчем.

Ширяев. Шинчет гын, ончыкто: кушто Амур эҥер?

Сидоркин. (Карта деке мия да чыла вере: Америкыште, Австралийыште, Африкыште ятыр жап ончылтеш, Амурым ок му). Мо те мыланем пижын улыда!

Борисов. Нигӧ тыланет пижын огыл. Вет шке „Чыла вич парняла шинчем" маньыч.

Сидоркин. Шинчем шол! Тидыжым луддеат пеш шинчем.

Ширяев. Тол, Сидоркин, ончыкто кушто Владивосток? Вет таче Иван Петрович йодышташ тӱҥалеш.

Сидоркин. Мо, мый тунарыжым кушеч шинчем? Миен ужынам мо!

Борисов. Сидоркин, тый таче адакат „плохым" налат вет, нимат от шинче. Давай кызыт повторитлен налына.

Туныктышо Иван Петрович толын пура. Йоча-шамыч здоровитлат.

Иван Петрович. Повторенийым ыштеда?

Ширяев. Повторенийым ыштена, Иван Петрович.

Сидоркин. Мыланем пижыныт.

Борисов. Таче, Иван Петрович, йодышташ тӱҥалат вет?

Иван Петрович. Да, таче повторитлаш тӱҥалына. Сидоркин, тый ямде улат?

Сидоркин (ӧрын) Мый... таче от йод шонышым.

Ширяев. Тудо даже Кавказымат, Байкалымат ок му.

Иван Петрович. Те, Борисов ден Ширяев, Сидоркинлан полшаш тӱҥалыда. Утларакше картыште кычалаш кӱлеш. Йӧра?

Туныктышо лектын кая.

Борисов. Сидоркин, тый келшет мо: ме кумытын уроклан пырля ямдылалташ тӱҥалына? Ваш-ваш йодыштына, отвечаена. Картыште кычалына. Вет мемнан классыште тыяк велэ начар тунемат. Моло-шамыч гын, сайын тунемыт...

Ширяев. Тый ӧрканыде тунемат гын, отличник лиятак. Тунам мемнан классна кусныло йошкар знамям налеш. Йодыштмо годым торешланаш, чыла шинчышыла кояш ок кӱл.

Сидоркин. Чынак, мый уроклан ямдылалтмашем уке. Класслан ончык лекташ мешаем? Да. Йӧра. Мыят сай тунем кертам, тунемаш тӱҥалам. Те \только мый мом умлен ом керт—умылтарыза. Кодшо урокыштат мый сайын шым колыштат, чыла монденам. Айста уке гын повторитлена. Кызыт те каласкалыза, а вескана мый отвечаен кертам, тетла ом торешлане.

Ширяев. Айста, тӱҥалына.

Кумытынат карта лишке шогалытат, ончаш тӱҥалыт.

(Шовыч).

ГОЛОВИН ГРИГОРИЙ.

Марий-Турекский район,
Арборский НСШ, 7-ше класс.

94

Телеграф увертара

Греция ден Италия коклаште война

13 ноябрьыште Стефани агентство Тиран (Албания) гыч увертарен ыле: итальянский авиаций пеш талын бомбардироватлымаш деве умбакыжат боевой действий-шамычым успешно колтен шога. Эпирыште итальянский самолет-шамыч грек-шамычын заградительный лӱйкалымашыштым сенен, склад ден военный сооруженийлашке бомба-шамычым кышкеныт.

Рейтер агентство тыге увертара: 13 ноябрь вашеш йӱдым северный секторышто итальянец-шамыч артиллерий да самолет-шамычын полшымышт дене кугу наступленийым ыштеныт. Грек-шамыч Пинд курык районышто позицийым кучен шогат. 11 ноябрьыште английский бомбардировщик-шамыч Валона неприятельский портыш (Албания) налетым ыштеныт. Док-шамыч умбан районыш бомба-шамычым кудалтыме.

Америкысе Юнайтед Пресс агентствын 13 ноябрьыште увертарымыже почеш пале: 12 ноябрь эр дене 9 греческий але английский самолет-шамыч Скутарим, Пукем да Кукесым шке коклаштышт вашушен шогышо корно воктен итальянский войска-шамычым бомбардироватленыт. Эльбасан ден Поградецым пеш вийн бомбардироватлыме. Итальянский авиацийын активностьшо иземын. Эпир секторышто греческий кавалерий 500 итальянецым пленыш налын. Тыгак 350 мулым налме.

Шымлыланна возат

МЫЯТ САЙЫН ТУНЕМАШ ТӰҤАЛЬЫМ

Кодшо ийын мый кумышо классыште удан тунемым. Урокым чылаж годым колыштын омыл. Садланак кумышо классым сай оценка-шамыч деч посна пытаршым.

А тений тунемаш чот пижым. Ме школыштына „Ямде лий“ газетеш печатлалтше „Книга ден тетрадьым аруэн кучыза“, „Уроклан кузе ямдылалташ“ статья-шамычым пионерский сбореш тӱшкан лудна.

Тулеч вара уроклан мый эре ямдылалташ тӱҥальым. Садлан икымыше чырыкыште мый 3 отлично да 8 хорошо отметкым нальым, ударница лийым. Ынде туныктышын ойжым шуктен шогем да кокымшо чырыкыште отличница лияш тыршем.

Рослякова Зина.

Сернурский район,
Кугу Мушка начальный школа,
4-ше класс.

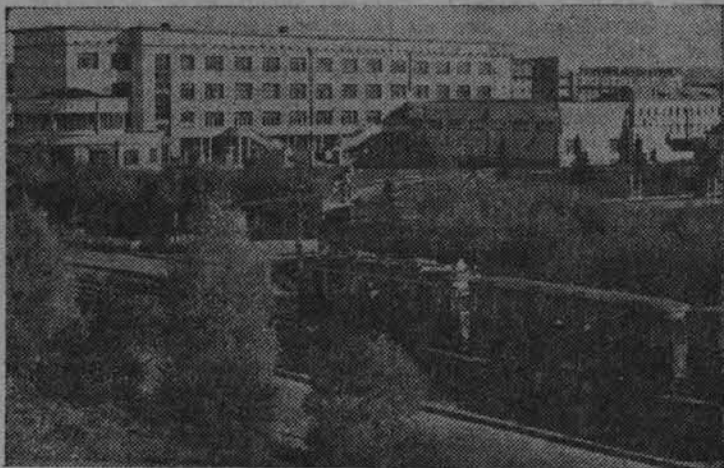
Веня примерный

Пузырьков Веня тений 6-шо классыште тунемеш. Тудо шкежым школыштат, мӧҥгыштат сайын куча, уроклан эреак ямдылалт толеш. Садлан икымыше чырыкыште чыла предмет денат „отлично“ отметкым гына нале.

Веня общественный пашамат активно ышта, пырдыж газета лукмаште полшен шога. Ме тудым активный общественник ден отличник улмыжлан ученический комитет членлан сайлен улына.

Илларионов Васлий.

Сотнурский район,
Арынский НСШ.

Снимкыште: Сталин лӱмеш Кузнецкий металлургический комбинатысе (Сталинск ола) металлург-шамычын Культура пӧртышт. Фото И. Александровын (ТАСС фото).

ТЫЙ ШИНЧЕТ МО?

Трамвайын историйже

Первый трамвай Английыште, 1775 ийыште—Иоаким Утрам инженерын инициативше дене ышталтын. Тудо эн ондак шпалыш пыштыман чойн рельсым ышташ да тидын дене имне-шамычын велэ пашажым куштылемдаш шонен улмаш.

„Утрамын корныжо“ чыла эллаште писын шарлен. Инженерын фамилийже гыч тӱҥалтыш „У“ букваже вашке йомынат, „трамвай“ мут лийын.

Электрический трамвай первый 1873 ийыште Сан-Франциско олаште (Северный Америка) лукталтын.

Эн изи электромотор

Швейцарский конструктор Хугуэн эн изи электромоторым ыштен. Тудын кугытшым сӱретыште спичка пырче дене таҥастарен ончыктымо. Моторын диаметрже 4,4 миллиметр, мотор 48 ужашан, южо ужашышт—платиновый, подшипник-шамыч—рубиновый улыт.

Задача-головоломка

Канал дене баржан пароход кая. Тудын ваштарешыжат баржан пароход толеш. Канал аҥгышыр: барж гына пурен кертеш. Пароход-шамыч умбакыже каен кертыныт машын, капитан-шамычлан баржан

пароход-шамыч кораҥгын да савырнен каен огыт керт. Но каналын ик ӧрдыштыжӧ лопка вер—затон уло (сӱретым ончо). Затонышко ик пароход але ик пароход-шамычым кораҥдаш кӱлеш.

Кузе нуно кораҥ каеныт? (Пароход-шамыч каналыште, савырнылдеак шеҥгакат, ончыкат коштеден кертыт).

Шарада

Ончыл слогым шорык деч колыда. Ныл букваже — еҥын лӱмжӧ. Пытартыш ныл буквajым шке кычалза Иктешыже — лектеш великий поэт.

Шахмат дене модмашын тӱҥ принципше-шамыч*)

Шахматный стратегийын общий кум принципше-шамыч шахматный модышын цельже да правилыже-шамыч гыч лектын шогат, садлан нунын значенийышт вигунамат ок йом.

I. Фигура-шамычын активностьышт

Партий тӱҥалтышыште (дебютышто) фигура-шамычым эн писын модышыш пуртыман, ик фигура дене кок пачаш коштмо деч шекланыман. Уто ходым ыштыме дене модын колташ лиеш.

Эн ончыч модышыш конь ден слон-шамыч пурталтыт. Пешка-шамыч слонлан кошташ мешайшаш огытыл. Пешка-шамыч ончылно слонын шогымыжо эн пайдале, тунам тудо утларак нападатлен кертеш. но тудо пешка-шамыч шеҥгелнат лийын кертеш, тиде утларакшым аралалтме годым келша.

Вертикальный линийыште ошо ден шем пешка-шамыч уке улыт гын, тиде „открытый линий“ лиеш. Тыгай линийым ладья-шамыч да ферзь дене заниматлаш тыршыман, тунам йӧнжӧ годым противникын расположенийышкыже пураш лиеш (шеҥгел линийлашке).

II. Кок велыш (флангыш) действоватлымаш

Тыгай общий правило уло: шахматный оҥан центржым фигура ден пешка-шамыч дене налын шогаш, чыла фигурын ударже центрышке виктарыме лийже. Центрыште улмо годым фигура-шамычым кок велышкат вашке кусараш лиеш. Тиде правило „централизаций“ маналтеш.

Центральный поле-шамычым (d4, e4, d5, e5) мо дене налын шогаш сайрак: пешка-шамыч дене але фигура-шамыч дене? Центрым ик фигура шамыч дене гына заниматлаш ок лий, нуным противник шкенжын пешкыже-шамыч дене поктен колтен кертеш, чакныме дене ход (темп) йомдаралтеш. Садлан центрым пешка-шамыч дене налын шогаш утларак келша. Фигурыжо дене нунылан эҥертен шогыман. Ош пешка шамыч d4 ден e4 полем налын шогат гын, нунын ончылно улшо c5, d5, e5, f5 поле-шамыч фигура денат заниматлалт кертыт. Шарнен шогаш кӱлеш: противник центрым шкенжын пешкыже дене атаковатлен кертеш, садлан шке пешка-шамычым туге шындылман: икте весыжым арален кертше. Примерлан, пешка-шамыч f2, e3, d4 полеште, але c2, d3, e4 полеште шогышаш улыт.

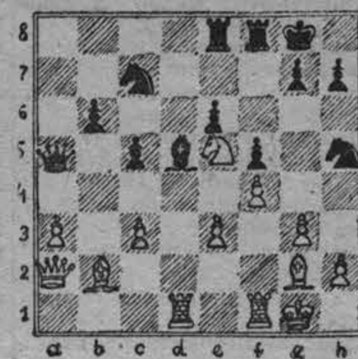
Центрым модыш тӱҥалтышыште але вара заниматлаш? Тиде шотышто иктым каласыман: кӧ центрым налаш ок тырше да фигура шамычын ударыштым центрыш ок виктаре гын, тудо вашке модын колта. Пешка-шамыч дене центр вигак ок заниматлалт гынат, фигура-шамычын ударышт центрыш виктаралтшаш.

III. Фигура-шамычын кужу жаплан активностьышт

Фигура-шамычлан эн сай вер тугае, кушко противник шке пешкыже дене нападатлен ок керт. Ош ферзь дене тӱҥалтышыште h5 полеш кошташ сай огыл, тужеч тудым Kg8 — f6 але g7 — g6 ход дене поктен колташ лиеш. Тугак тӱҥалтышыште кӱлеш деч посна коштмо годым ош коньлан b5 ден g5 поле гыч чӱчкыдынак чакнаш логалеш.

Кунам фигура шке верыштыже нападатлалтде кодын кертеш да чыла могырыш действоватла, тудын налын шогымо вержым—полем „виян поле“ маныт. Тыгай виян полем ыштымаш да тудым фигура дене заниматлымаш ик эн важный стратегический правило улеш.

Ӱлнӧ ончыктымо примерыште e5 полем ош конь пеҥгыдын налын, тудын ӱмбак шем пешка нападатлен ок керт, нападатлен кертше шем слонат уке. Ош ладья открытый линийым заниматла, моло фигура-шамычат нападатлашлан келшыше активный позицийыште улыт. Нуно чарныде нападатлен кертыт. Тидыже лач кужу жаплан активность маналтеш. Тыгай годым шемылан модын колтымаш деч утлаш путырак йӧсӧ. Ончыктымо примерыште Ce4—d5 пытартыш ходшо дене шеме открытый линийым петырен да ош ферзь ӱмбак нападатлен. Но тидланат ошын сай ходшо уло.

1. Cg2:d5, e6:d5; 2.Лd1:d5, ынде шеме тӱрлын коштын кертеш. Но сай ходшо уке. Теве икмыняр вариант:

I. 2..... Kc7 d5 3.Фa2:d5+, Kpg8—h8; 4.Ke5—f7+, тидеч вара шем король угыч g8 полеш пӧртылеш гын, тудлан 3 ходышто мат пуалтеш (4. ... Kph8 g8 5.Kf7-h6++, Kpg8—h8 6.Фd5—g8+ Лf8:g8 7.Kh6—f7X), коньым ладья дене налме деч вара, шем ладьям ош ферзь налеш да кок фигура ӱмбак (вес ладья ден конь ӱмбак) ик ганаште нападатла. Шеме Kh5—f6 ход дене ладьям арален кертеш, но ошо c3 ход дене слонжо дене конь ӱмбак нападатла да фигурым огыл гын, икмыняр пешкым (тугежат партийымат) модын налеш.

II. 2. .... Kc7—e6 (шах линийым петырашлан) 3.Лd5—d6 да ошо адак фигурым модын налеш Кокымшо ходлан Лe8—e6 коштмо годым, ладья шах линийыште авыралтеш да конь ударйымак логалеш (3.Лd5—d7).

III. 2. ... Kh5—f6 3.Лd5:c5+ (адак шем ферзь пыта). Моло ход денат шеме вигуэе утаралт ок керт.

Тиде пример фигура-шамычын кужу жап годым чарныде нападатлен кертмашыштын, виян полем (Ke5) налын шогымыштын значенийжым раш ончыкта. Икте посна раш ковы: шеме шкенжын вимогай ходшо денат ошылан планым шукталмаште мешаен ок керт.

Н. ЦВЕТКОВ.

*) Мучаш. Тӱҥалтышыже 48 № газетыште

Врид. отв. редактора С. Ф. ЧАЙКИНА.

Э 1248. 5—15 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.